

RÉGÉSZETI DOLGOZATOK

AZ EÖTVÖS LÓRÁND TUDOMÁNYEGYETEM
RÉGÉSZETI INTÉZETÉBŐL

8

DISSERTATIONES ARCHAEOLOGICÆ

EX INSTITUTO ARCHAEOLOGICO
UNIVERSITATIS DE ROLANDO EÖTVÖS NOMINATÆ

BUDAPEST, 1966

Kiadja:

Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem
Régészeti Tanszéke

Szerkesztőbizottság:

BANNER JÁNOS
LÁSZLÓ GYULA
OROSZLÁN ZOLTÁN

Technikai szerkesztő:

KANOSZSAY MARGIT

Felelős kiadó:

Banner János

Készült a Múzeumok Rotaüzemében
11 iv terjedelemben, 350 példányban.
Szám: KK-193/1966.

ÉRDY JÁNOS KIADATLAN ARCHAEOLOGIAI TERMINOLÓGIÁJA

Érdy János emlékezetét - ritkán idézett régészeti és numizmatikai munkáin kívül - a halála évében megjelent néhány megleghangu méltatás^{/1/} és az Akadémia 1873 március 31-én tartott ülésén Nagy Iván emlékbeszéde^{/2/} őrizte meg - akadémiai rendes taggá választása után negyven évvel.

Érdemeit, munkásságát később is mindenki elismeri a maga módján^{/3/}. Mégis, talán a legtalálóbban és legkorszerűbben a Vasárnapi Ujság Érdy fametszeti arcképét is közlő cikke jellemzi -á-r^{/4/} tollából:

"A tudományág, melyet legnagyobb előszeretettel művelt, a régiségtan, csak a legújabb időkben nyert nálunk annyi elterjedést is, milyenek jelenleg örvend. Érdy a tudományág legrégebbi művelői, úttörői közé tartozott nálunk, s ez magában is érdem oly hazában, mely a szaktudományok terén oly soká hátra volt maradva, hol azok művelésére oly kevés hajlam mutatkozott, s a méltánylás oly késlekedve és lanyhán jelentkezett, hol annál fogva a tudományos pálya némi önfeláldozással járt s majdnem a mártírság jellemét hordozta magával."

". . . Érdy János még e korszakból való ember, s róla és tudományos érdemeiről szólván nem szabad mellőznünk a háttért, melyből alakja kiemelkedik."

Méltatója helyes uton jár, mikor az embert saját korába állítva szemléli. Nem a jó barát tulzott értékelése ez, hanem hü korkép. Szemléletesebb, jobban kiemelő, mint az utód Römer emlékezése^{/5/}, amely csak a száraz tényeket tartja számon, jóllehet Érdy minden érdemét, értékét elismeri.

Bár nem volna felesleges, provinciális római, epigráfiai és numizmatikai kutatásain tulmenően is vázolni munkásságának újraértékelt képét, mégis, ez alkalommal csak néhány új adatot kívánunk szolgáltatni Nagy Iván gondosan összeállított Érdy bibliográfiájához^{/6/} és életrajzához a Széchenyi Könyvtár kéziratárából.

Érdy (Luczenbacher) ^{/7/} Jánosnak, mint erre Nagy Iván is rámutatott, több kézírata elkallódott. Akadémiai előadásai közül több soha sem került nyomdába. De van néhány kézírata a Széchenyi Könyvtárban (qu. 4. 10. (1938) 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325). Ezek között van: Árpádházi királyaink pénzei és Szerbia fejedelmeinek pénzei c. - nyomtatásból is ismert, a maga korában igen jelentős munkája.

Itt van az Oct. Hung. 833 számú füzet is, melyről később részletesen szólnunk.

Az ugyanitt őrzött nyolc levélből csak egy érdekes, az, amelyiket muzeumi állásának elfoglalása előtti külföldi tanulmányutjáról irt Kubinyi Ágostonnak ^{/8/}.

Ennek a levélnek története van. Nagy Iván írja: ". . . tagtársunk kora az ötven felé haladt, midőn végre régészeti, különösen pedig éremtani dolgozatai által szerzett érdemei tekintetéből. . . József nádor által 1846 márc. 16-án a nemzeti muzeum régiségtárának szabad szállással és rendes évi fizetéssel, órévé kineveztetett, oly meghagyással, hogy előzőleg a következő nyáron tanulmányozás végett a külföld némely muzeumait látogassa meg, s csak azután sept. elején kezdje meg hivatalát, évdija is sept. 1-től járjon." ^{/9/}

Bécs, Prága, Drezda, Berlin muzeumait nézte meg saját költségén ^{/10/}; "Utazási költsége fejében semmi kárpótlást nem nyert, ugy. hogy ezen költsége - mint egyik tudós társa írta - egyenesen a hazai tudományosság oltárára tett áldozatul tekintendő."

Erről az utjáról egy levelét ismerjük.

"Berlin, jul. 19. 1846.

Nagyságos igazgató ur!

Én már Berlinben lakom, hol a szóvalán nép megvetőleg bámulja az idegent. Sok szépet láttam már eddig is. Mi jól illenek muzeumunk' udvarába az itteni muzeumnak feljárása előtti óriás gránit medence! Prágában igen meglepett Báthory Zsigmond - és Czillej Borbála' siremléke. Hamka Venczel igen szivesen fogadott, van,

mondá, Sárospatakon írott szláv biblia, azért adaadnám ezt; előmbe dobott gyönyörű Mátyás codexet^{/11/}. Jól, felelém, megtudom, akarna-e cserélni. Ekkor lépett be Vághy septemvir, ki miután mindent megnéztünk, nyájas szivességgel kocsijára ültetett.

Prágából Leitmeritzig kocsin vittek, innen a sárgán zavaros Elbe folytában gőzhajón mentem Drezdáig, a gyönyörű Elbe-völgy' regényes vidékein. A vidám, nyájas és csinos Drezda gyűjteményeit hol szabadon, hol 2 tallér fizetés mellett jobbadán mind megnéztem már akkor, mikor az austriai követségtől ajánlásom következtében Richard v. Weisz-Starkenfels Attaché meglátogatott és jelenté, mit ugy is tudtam, hogy Schulz kir. tanácsnok a régiségek' felügyelője Olaszországban utazik. Sajnálom mondám, hogy Schulz tanácsnok urral nem lehetek szerencsés megismerkedni, szerettem volna egy szoborcsarnok' belsejét lerajzoltatni, 's most Schulz' távollétében, a' szoborgyűjtemény' leírását sem kaphatom meg. Az csekélység, viszont a v. Weisz Starkenfels, ha Schulz visz/szajön, majd/ rajzoltatok egy pár termet, és mind ezt, mind a gyűjtemények leírását megküldöm a magyar muzeumnak. Ezt én nagyon megköszöntem; de kérdezni: ingyen-e, vagy drága pénzen? nem tartottam illőnek.

Most Potsdamba sietek, ugy is vasárnap van, tisztitársaimat köszöntetem, hogy Mátray barátom^{/12/} tisztí társam lett, azt Bécsben hallottam, és igen örültem. Ezzel Ngod tapasztalt kegyeibe ajánlott vagyok. Ngodnak

alázatos szolgája

Luczenbacher János"

A levelet sok szempontból lehetne megvilágítani, de ugy hisszük magyarázat nélkül is hiven tükrözi a viszonyokat, a hazulról nem támogatott magyar kutatónak külföldi nehézségeit. Jellemző bizonyítéka maradt reánk ebben a levélben annak a kinevezéshez megkövetelt tanulmányutnak, amely éppen most 120 éve Nemzeti Muzeumunk Régiségtárának első felállításához: Luczenbacher János munkájához vezetett.

1846 őszén "ő szállította be a Ludoviceumból és Budáról, felsőbb rende-

letnél fogva, a régiségtári gyűjteményt a muzeumi új épületbe, hol a régiségtárnak üres termeiben ez osztály felállításának egész sulya az ő vállára nehezedett." /13/ Az első régészeti kiállításnak ismertetése nem a mi feladatunk, de nem volna érdektelen az esetleg meglévő feljegyzésekben utána keresni.

Érdy Jánosnak 1828-ban megkezdett és 1870-ig folytatott történelmi, régészeti és éremtani munkásságában - egyetlen munka kivételével /14/ - hiába keresünk latin nyelvű közlést. És ezen nem is csodálkozhatunk. A Tudományos Gyűjtemény már 1817, a Felső-magyarországi Muzeum és a Felsőmagyarországi Minerva 1825 óta magyar nyelven szolgálta a tudományt; a régészetet is. Kiforrott szaknyelvet azonban hiába keresnénk, még Érdy közleményeiben is.

Ennek hiányát érezhette Érdy János, amikor - valószínűleg saját használatára - összeállította azt a betűsoros szójegyzéket, mely mint említettük, a Széchenyi Könyvtár Kézirattárában van /15/. Nagy Iván bibliográfiájában, bár ott több kiadatlan munkáról is van szó, nem szerepel.

A sötét füzet külső borítékára Érdy írásával csak egy szó van felírva: Edény. Idegen kéz írta rá: Archaeologiai Terminologia.

A füzethez csatolt lapon, talán jelmondatnak szánva idézi Toldy Ferencznek Reviczky fölötti beszédéből: "játékot nem üzhetünk szókkal, amelyeket nem ismerünk." E választott jelmondat nemcsak a saját szerény szabadszótári próbálkozásának indítékára utal, hanem korának ezirányú célkitűzéseiről is számot ad. Az 1831. év igen termékenynek bizonyult a magyar nyelv művelése szempontjából általában. Megjelenik a "Közhasznú esmeretek tára. A Conversations Lexicon szerint Magyarországra alkalmaztatva" első kötete a művelt, haladó nagyközönség számára. De fordulópontot jelent ez az év a Magyar Tudós Társaság működésében is, ugyanis ettől az évtől számíthatjuk azt az erőteljes törekvést, hogy a különböző szaknyelvek szótározása érdekében a kezdő lépéseket megtegyék - előmunkálataként a Schedel és Vörösmarty tervei szerint készítendő Magyar Akadémiai Nagyszótárnak /16/. Felszólítják a tagokat az 1831 június 5-i akadémiai kis ülésen /17/: "E szakszótárak számára a tagok írják le betűrendben osztályaik vagy a tudományok ágazatainak akár latin,

akár más nyelvű műszavait, 's a' magyart úgy tegyék fel azután a' hányféleképen találják, az azzal élt nevével", továbbá, "Minden tag jegyezze fel tudományos nevében a' maga készítette műszavakat is, mellyekkel már élt, vagy a' mire még szó nincs, ajánlhasson arra ujat..." Ugyanitt továbbá: "Különösen... a természeti és mathematicai tudományok osztálya találjon abban módot, hogy a' kézi mesterségek, a' bányászság, hajósság, földmivelés eszközei, szereit elnevezését magoktól azok gyakorlóitól vegye által." /18/ Ezek szerint joggal feltételezhetjük, hogy a szótárkészítés e korai szakaszában - a kor természettudományos szemléletéből fakadóan - az archaeológiát is odasorolták. Bizonyítékul szolgál, hogy a matematikai műszótárhoz csatolják a fentieken kívül a hadtudományi (várépítés!), építészeti, malom és vízépitési kifejezéseket, valamint a rajzolás, festés, műszavait, stb. is /19/ A Magyar Tudós Társaság szótárszerkesztő tevékenységéről Gáldi László: A magyar szótáriródalom a felvilágosodás korában és a reformkorban c. doktori értekezésében részletesen tájékoztat /20/, de hiába keressük e fejezetekben az archaeologiai szak-kifejezések gyűjtésére vonatkozó utalást.

Bár Érdy a szoros betűrendet nem mindig követő szógyűjteménye A-tól V-ig terjed, befejezett munkának nem tekinthető. Mint első ilyen magyar kísérlet így is megérdemli teljes közzétételét még akkor is, ha egyik másik kifejezése korunkban egyrészt nem használatos, másrészt ismeretlen. Megfejtéséhez, megértéséhez magyarázó képekre lett volna szükség. Szótárnak szánta ugyan, de az idegen kifejezéseket (latin vagy német) csak kevés magyar szó után jelzi. Ez az elgondolás megfelel az 1844 dec. 16-i akadémiai ülésen, a "Zsebszótár" szerkesztésével kapcsolatban kiadott utmutatásnak: "Mi az értelmezést illeti, az magyar nyelven készítendő és deák, német, vagy más nyelvű szó csak akkor és ott feljegyzendő, hol az a "magyarázandó szó értelmének bővebb felvilágosítására élesebb és szabatosabb meghatározására szolgál." /21/

Bármennyire töredékes is ez a szójegyzék, kétségtelennek látszik, hogy a magyar szótörténet /22/ segítségével a följegyzett szavakból bizonyos kronologiai következtetést lehet levonni.

Mindenek előtt kétségtelen, hogy pl. a "szórszedő" szó 1767-ben van meg

először Pápainál, s tőle vette át 1808-ban Sándor István Toldalékába, mely valószínűleg Érdynek egyik fontos forrása volt (v. ö. mércső és kupak). További kronológiai határt nyújt a "phallus" szó egyik magyar értelmezése, t. i. nemzőtag, amely a NSz adatai szerint 1774-1851 volt használatos.

A szótár ritkább szavainak forrásait tehát nagyjában háromnegyed századon belül kell elhelyeznünk. Amint a szójegyzékhez fűzött jegyzeteinkből kiderül, erős Baróti Szabó Dávid hatása v. ö. beleczk, csercse, kecélt, tombora. E szavak valószínűvé teszik nemcsak Baróti Kisded Szótárának használatát, hanem Baróti másik munkájának t. i. az 1803-ban megjelent a Magyarság Viráginak és esetleg Toldalékának használatát.

Kétségtelenül merített Érdy Verseghyből, hiszen a dombor szó Verseghy elvonásaként született még 1805-ben.

Lehetséges, hogy használta Márton József latin és német szótárát, amint arra a domboru mű összetétellel kapcsolatban rámutattunk.

Kétségtelen, hogy Érdy szókincse kapcsolatban áll Kresznerics-csel is, tőle származik a bögyökös korsó melléknév, amely az irodalmi nyelvben csupán 1831-ben ismeretes és valószínűleg Kresznericsből való kupalag is. Ezzel a terminus postquem már a 30-as évek elejéig toltuk ki, de fel kell tennünk, további szűkítési lehetőségeket is.

A 40-es évek szókészletére vall Pálóczi Horváth Lázár szava az 1844-ben felbukkanó jelv, amely röviddel utóbb meg van már Henszlmannál, ami azt bizonyítja, hogy a szépirodalom és a publicisztika nyelvéből hamar átkerül a tudományos szókincsbe.

Ezzel a kronológiai határokat már a 40-es évek közepére rögzítettük, de mehetünk még tovább is. Ha feltesszük, hogy Érdynek simár neologizmusa kapcsolatban van Vahot Imre 1851-ben felbukkanó simánd szavával, akkor - figyelembevétel a nyelvtörténeti megjegyzéseink elején jelzett kronológiai határokat, akkor azt mond-

hatjuk, hogy a szójegyzék megközelítő bizonyossággal a szabadságharc után, mégpedig valószínűleg az 50-es évek első felében keletkezett. Ez a feltevés jól magyarázza a feldolgozott szóanyag szoros kapcsolatát egyrészt a nyelvújítás régebbi, de mégfeledésbe nem ment rétegeivel, valamint a szabadságharc korának néhány feltűnő neologizmusával is.

Érdy kéziratban maradt kezdeményezése - szakirodalmunkból megállapíthatóan - folytatásra soká nem talált.

Rómer - most száz éve megjelent Műrégészeti Kalauzában ^{/23/} csak nagyon általános elnevezéseket ad, részletekre nem törekszik. Pár év múlva azonban szükségét érzi ennek. A Magyar Tudományos Akadémia archaeologiai bizottságának 1869 december 7-én tartott üléséről szóló jelentésben 97. szám alatt a következőket olvashatjuk:

"Előadó kéri, hogy a cserépedények fő alakjait külön lapra lenyomtathassa és a vidékre azon célból szétküldhesse, miszerint a különféle tájakon divatos elnevezéseket megtudhassa - elfogadtatott." ^{/24/}

A gondolat - bár ebből a jelentésből ki nem tűnik - Ebenhöch Ferencről származik.

Egyik archaeologiai levelében írja:

"Még egy indítványom volna. Hogy az agyagművek leírásában állandó határozott műszavak legyenek: jó volna az "Értesítő"-ben rajzokkal illusztrált értekezésben ilyeket adni, hogy utóbb rajz nélkül is világos fogalmával bírjunk annak; mit értünk p. veder, öblöny, fazék, bögre, csupor, cserép, tál, tálca, korsó, stb. alatt. A cifrázatok s használatra nézve is szükséges volna a főbbeket határozott kifejezéssel jelölni meg, aztán majd a műkedvelő is le tudná írni leleteit. . . ." ^{/25/}

Rómer nem soká váratott a cikk megírására. "Agyagműveink helyes elnevezéséhez" címen 58 edényformát közölt rajzban. Minthogy csak az edény alakok érdekelték, az egyesítő táblán őskori és római-kori edények többször is egymás mellé kerültek.

Már a cikkben hivatkozik ugyan Varsányi János segítségére ^{/26/}, de szerkesztése idejének végéig csak egyetlen esetben találkozunk táblájára hivatkozással ^{/27/}.

Ez a kísérlet sem volt eredményesebb az Érdy Jánosénál, és az egységes nomenklatura máig is várat magára.

guttus
Karkötő
Keczélt (reticulatus) munka
Könyvtartó
Kancsó, kanta; die Humpe
 der Humpen
 Cyathus
Kupa, crater, scyphus
 Aranykupa
 Födeles kupa
 Zománczos kupa
Kupak, operculum
Kupakos
Kupalag, tabernaculum
Kulacs, csutora, fapalaczk
Korsó csöcse
 feneke
 füle
 nyaka
 szája
 födeles korsó
 füles "
 széles száju
 szoros nyaku
 vászon korsó (komisz)
Köcsög, hosszú nyaku
 fazék
 öblös korsó

L

Lábas csésze

Ly

M

Mércső, statera

Mércsőtál

Mérföldoszlop

Medencze, pelvis

 mosdó medencze

 csurgó medencze

N

Ny

O és Ó

Ostábla, fritillus

Ö és Ó

P

Phallus, nemzőtagot ábrázoló képek,

 v. emlék

 a termékenység és bőség

 ábrázatai

Pecsétgyűrű

Pohár, poculum, calix, scyphus,

 cyathus, crater

Hosszant

Szélelt szelt paizs

Vértőr

Hármas halomból nőtt korona,

 sisaktartó laciniae

Q

R

Rézkules

S

Sisak, galea. cassis (visszáról)

sisak, der Helm

Sisakos, galeatus

Simára fésült haj

Serleg, poculum

Serpenyő

Simárd; puszta Borsod megyében

Simár politicus

Sz

Szőrszedő, volsella

Szelencze

Szilke, rántó serpenyő

Szent edények, vasa sacra

Szent tetem, reliquiae

Szentségtartó, monstrantia

Szentség

T

Tambura, sistrum

Tombora, chelys, testudo

Tomborál, pulsat chelyn

Tomborás, chelonius

Tomboló exultans

Tálca, patella

Talap, basis, Piedestal

Tekercsekbe font haj

Térdkötő

Tömjéntartó, Acerra, Weihrauch-

büsche

Thyrsus, tobozbunkó

Thuribulum, tömjénező

Tepszi, tepsi

Ty

U és Ú

Ü és Ű

Üres hajtü

V

Veres agyag, terra sigillata

Vendéghaj

Vizhintő, aspergillum, karapoló

Vert ezüst, argentum cusum

Vesszőköteg, harczbaltát foglaló

vesszőköteg, Lictores

fasciculos virgarum,

intra quas obligata securis

erat sic ut ferrum in sum-

mo fasce exstaret, ut

vitia sanabilia virgis

corrigerent, insanabilia

vero securibus amputarent

Vakolókanál, die Mörtelkelle

Áldozatoknál használt jelesebb edények nevei:

1 Acerrae Thurribula

2 Praeferculum

3 Simpla simpuvia

4 Patera

5 olla aquiminaria

6 Aspersoria

7 Thuribulum

Praeferculum

sympulum sive capeduncula

Enclabria, áldozatoknál vizet merítő edény

sere

securis

Szómagyarazatok

Beleck Az EtSz. I. 347 szerint először 1803-ban fordul elő Baróti Szabó Dávidnál:

A' magyarság virági. Tódalék. Később szótározza Kassai, Kresznerics, Czuczor-Fogarasi. Gáldi Szót... szerint... tájszó

Bögyök a NSz. gyűjtésében egyetlen talán dunántuli adattal igazolható. 1814-ben előfordul az "epret szedni bögyökömmel" kifejezés Egyházy D. : Ifj. kép c. munkájában (71).

1844. -ben azonban e szóra figyelmes lett Somogyi A. , aki a következő alakban jegyezte föl: bögyökös: turgidus; protuberans. (Szók. 24)

Bögyök előfordul a tájnyelvben is, különösen pedig bögyöke, bögyöge Steinkrug, Topf jelentésében.

A bödöge változatra adat nincs, de valószínűleg bödön és bögyöge kereszteződéséből keletkezett.

Bögyökös korszó Az EtSz. T, 325 szerint pontos átvétel Kresznericstől, tehát az irodalmi nyelvben csak 1831 után bukkan fel.

Csercse 3. Vö. EtSz. I, 960-1. Székely és csángó tájszó, melyet' fülbe való karika, fülbevaló, fülönfüggő' jelentésben Baróti Szabó Dávid Kisdéd Szótárai tettek közismertté (1784; 1792); később közli Sándor István, Gyarmati S. Vocabulariuma stb.

Dombor A NyUSz. szerint Versegly elvonása domboruból (Tiszta magyarság 1805). Vö. EtSz. I, 1385.

Domboruka. Nincs a NyUSz. -ban, sőt az akadémiai Nagyszótár kéziratos gyűjtésében sem.

Talán egyéni szóképzés. Köznyelvi szóként domborubbkák 1815-ben Döme K. Metastasis- fordításában fordul elő (348.; NySz.).

Domboru mű; a későbbi, talán csak 1835 körül Döbrenteinél felbukkanó dombor-mű összetétel korábbi alakja. 1818-ban Márton J. latin szótárában "Terentice... domborumiv készítés, faragás, öntés"; 1823-ban német szótárban "Basrelief d. i. halberhabende Arbeit: domboru miv p. o. metszés, faragás" (NSz.).

- Domboru. Noha e melléknév már a XVI. században felbukkan Calepinusnál (EtSz. I, 1385), e szójegyzék adataival legjobban Márton 1823-i latin német szótárának két adata egyezik: "eine erhabene Arbeit; domboru metszés"; "convex: domboru".
- Jelv. A NyUSz. szerint P. Horváth Lázár 1844-ben vetette fel a Honderüben (II, 161) a következő kérdést: "Nem lehetne-e jelv szóval kitenni a devise szót." Szily K. szerint "a kortársak egy ideig igennel feleltek" (vö. Ballagi, 1837, 1890; Cz F.). Figyelembe veendő az a tény is, hogy Nagy Jánosnál 1845-ben a "symbolum" neve jellemény, de ugyanakkor Erdélyi Jánosnál a következő mondatot találjuk: "a halványság csak mint jelv (symbolum) adassék elő" (Pályák és pálmák 277). Henszlmannál (Szépirod. Szemle 1847, II. 102) jelv értelmezése ? "symbolicus".
- Ketzélt. Talán magyarázható azzal a tájszóval, melyet Baróti Szabó így szótározott 1803-ban: "Ketzélni: vigan ugrándozi, játszadozi, tzikázni" (Toldalék 6). 1838-ban az Akadémia Zsebszótára 'fröhlich umherspringen' jelentéssel közli'.
- Itt átvitt jelentésben cikkcakkos metszés, karcolás.
- Kupak. Pontosan egyeztethető például Sándor I. adatával: "Kupak. Operculum" (Toldalék 213).
- Kupalag. E nagyon ritka szó egyeztethető Kresznerics következő adatával: "Kupalag. exigua concavitas, quantum v. c. vola manus facit. Hallottam Nagy Sitkén 1820." (Philologiai Gondolatok 99. NSz.)
- Mércső. Baróti Szabó Dávid hozta divatba 1792-ben 'mérleg' jelentésben (Kisded szótár), vö. NyUSz. 220. Később gyakran előfordul, pl. 1808: "Mértső tál. Librae lanx. Wagschale" (Sándor, Told. 255). 1840-ben a Mércső szót Nagy E. 'skála' szóval értelmezi (Eszmék 73, NSz.) Vö. még: "Mértse. Modiolus, Mensura minor" (Sándor, Told. 255).
- Nemzőtag. A XVIII. század 2. fele óta használt (állat) orvosi műszó; a NSz. adatai szerint 1774-től 1851-ig volt használatos. Fontos, hogy 1808-ban előfordul Sándor I-nál is: "Nemző tag. Penis, Coles, Veretrum, Membrum genitale" (Told. 274).
- Simár. Ebben az alakban a Nagyszótár anyaga sem tartalmazza, de összevethető a Vahot Imre használta Simárd melléknévvel: "Ennyiből áll... finom,

simárd társalgási modorának varázsa" (Losonczi Phónix. 1851. II, 248).
A szó korábbi előzményei simaszáju 'schmeichelhaft' (Márton, Lex. 1823, I. 832), simanyelvü (Jósika M., A sziv rejtelsei. 1845. I, 228).
Simárd olyanféle képzés, mint csalárd, szilárd; a simár neologizmus viszont az -ár, -ér képző felelevenítését példázza (vö. határ, tündér stb.).

Szórszedő. Molnár Albert szótárának 1708-i kiadásában a vulsella 'szórszagatószerszám'; szőr-szedő 1767-ben bukkan fel Páriz-Pápainál 'alipikus' értelmezéssel átveszi 1808-ban Sándor I. Toldaléka, mely valószínűleg szójegyzékünk egyik forrása volt.

Tombora. Pontos adat 1795 körül Takáts Raphael Toldalékában: "Tombo-
ra, timbora lant kobz kintorna" (NSz.). Valószínűleg tambura alakváltozata, vö. Baróti Szabó Dávid, Kisded Szótár, 1784, 83, stb.

Vataléj. B. Szabó Dávid szava 1784-ben, a Kisded Szótár első kiadásában ezt olvassuk: vataléj: paszk, palatzk, tsutora, kulats, veresgyurkó.
Hasonló adatok vannak a Kisded Szótár második kiadásában, de megjegyzendő, hogy a szó sokkal régebbi, mivel Sz. Molnár Albertnél vataléj már 1780-ban obba, lagena.

A vatola változat szintén ismert. 1854-ben megtaláljuk p. Ipolyi A. :
Mythológiájában 1834.

Kanozsay Margit

JEGYZETEK

1. / Fővárosi Lapok, 1871. V. 13. 130; Vasárnapi Ujság 1871. V. 21. 21;
Rómer Flóris, Arch. Ért. V. 1871. 25-26.
2. / Szobon született 1796 szeptember 10-én, meghalt Budapesten 1871 május 20-án.
L. még Szinnyei: Magyar Irók Élete. Bp. 1893. 1413-1419.
3. / Hampel József: Az érem és régiségtár története. (A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene), Budapest, 1902. 77. - Márton Lajos: A magyar ősrégészeti kutatás multja. Magyar Szemle, XI. 1931. 3./43/ 265. Ez utóbbi adatért Banner Jánosnak mondok köszönetet.
4. / -á-r, a Gulyás Pál szerkesztette Irói álnév lexikon szerint Szemerjai Szász Károlyt jelöli, ki a MTA másodelnöke, református püspök volt és 1867-1897-ig a Vasárnapi Ujság főmunkatársa.
5. / L. 1. / jegyzet
6. / ÉTK 2.9. 21-26.
7. / Nevét 1848 június 18-án - bizonyára az események hatása alatt vette fel. A név választásra "Pogány magyar sirokról Érd határában" c. (MAÉ 1847. 282) előadása tárgyának lelőhelye ösztönözhetette. Később se cserélte vissza, mint sokan mások.
8. / A nyilvántartás szerint tévesen: Kubinyi Ferencnek, a Nemzeti Múzeum igazgatója Kubinyi Ágoston volt.
9. / ÉTK 2 (1873) 14.
10. / ÉTK 2 (1873/9). 19.
11. / Magyar biblia történettel Érdy is foglalkozott 1833-ban. (ÉTK 2.9.21) de ő volt a nagyszombati kodex felfedezője is (Tudománytár 1834. 1. 216-235.)
12. / A Magyar Nemzeti Múzeum történetének (1868) írója.
13. / ÉTK 2.9.18.

14. / De Tabulis Ceratis in Transilvania repertis. Pest 1856. 21. l. 4 tábla
15. / 833, Érdy (Luczenbacher) János: Archeologiai terminologia. 19. sz. Poss. OSzK 1925-40.
16. / Gáldi László: A magyar szótáriródalom a felvilágosodás korában és a reformkorban. Budapest 1957. 448.
17. / Gáldi id. m. 448.
18. / Gáldi id. m. 449. Kis-ülések jk. 103.
19. / Gáldi id. m. 451.
20. / L. 116. jegyzet.
21. / MTA Ért. 1844. 224.
22. / Köszönettel adózom Gáldi Lászlónak készséges segítségéért; az akadémiai Nagy Szótár jegyzetanyagát rendelkezésemre bocsátotta, sőt ezen túlmenően, hasznos utmutatásaival, tanácsaival a legmesszebbmenően támogatott szótáriródalomunk történetére vonatkozó, valamint szótörténeti tanulmányaim során.
23. / E három kötetre tervezett régészeti alapvetés utolsó részeként Henszlmann tollából ugyancsak 1866-ban megjelent Régészeti Kalauzt kiegészítő építészeti műszók jegyzéke talán a Magyar Tudós Társaság magvetésének kései termése.
24. / AÉ r.f. 2 (1869) 217.
25. / U.o. 221.
26. / U.o. 4. (1871) 181-182.
27. / U.o. 5. (1871) 254.